

Üstyapının Bağımsızlığı İddiaları ve Marksizmin Belirleme Anlayışı

Vedat Aytaç

Marksizm alanında yer alan çeşitli teorik ve politik eğilimler, geçtiğimiz tarihsel süreçlerde ve bugün de dayanaklarını (doğal olarak) Marx'ın eserinde bulmaya çalıştılar ve "buldular". Gereksinme bazen o kadar aciliyet kazandı ki, 20. yüzyıl başlarında Marx'ın yeni bulunan elyazmaları "can simidi" ve "yol gösterici" oldu. Bu dönemde Marksizm dışı akımlar bile dayanaklarını cepheden bir karşı çıkışta değil, Marksizm içi "çelişki"lerde arıyorlardı. Bugünse, Marksizme dönük dışarıdan eleştiriler daha rahat ve cepheden geliyor.¹

---

¹ "Marx'ta, hem ideolojiyi düşünmek zorunda kaldıklarında eski moda ekonomik determinizmden hoşlananları hem de daha Gramscici bir ideolojik ve kültürel mücadeleyi destekleyenleri memnun edecek şeyler var. Gerçekten de, Gramsci'de olduğu gibi, Marx, şaşırtıcı derecede değişik bir olası 'okumalar' yelpazesine hammadde sağlayan roşah lekesi benzeri bir şey olmuştur." Michéle Barrett, **Marx'tan Foucault'ya İdeoloji**, Çev.: Ahmet Fethi, Sarmal Yay., İstanbul 1996, s.25.

Marksizm için kategorik önemdeki bilim iddiası ve belirleme anlayışı, sorgulandı durdu. Dinlerin tanrısı için sorulduğu gibi soruldu²: "Belirleme var mı? Nerede?" İnançlı Marksistler cevap aradı: "Son tahlilde". Soru yanlış, cevap yanlış. Marksistler ne belirleme anlayışından vazgeçebilirdi, ne de soruya makul ve mantıklı bir cevap verebilirdi. Epistemolojik bir soruya, ontolojik alanda kanıt göstererek, cevap verilemezdi. Marksistlerin soruyu reddetmesi gerekiyordu.

Tarihsel süreç, bilgi nesnesi - gerçek nesne ayrımını temel alarak başlayan girişimlerin de, tarihsel kişilikler nezdinde akamete uğradığını gösteriyor: Althusser.

Teori ve Politika 4 yıldır, Marksizmdeki teorik sorunlara, önerdiği ayrımlar ve belirleme anlayışı çerçevesinde, küçük fakat önemsenmesi gereken teorik bir katkıda bulunma çabasının sürdürücüsü olmaya devam ediyor.

* * *

Toplumun açıklanmasında felsefi ve ideolojik çabalarla, tarih biliminin yöntemi arasındaki farkı gözetmek gerekir. Bu yazıda bazı ayrım halkaları yakalanmaya çalışılacak, üstyapının özerkliği ve bağımsızlığı iddiaları karşısında, Marksizmin belirleme anlayışı, bilgi nesnesinde belirleme anlayışı olarak vurgulanmaya, savunulmaya çalışılacak.

Marksizmde kategorik ayrımların yanında, terimlerde de ayrımın sürdürülmesi, bilgi alanında hak iddiasında bulunan kuramsal ideolojilerin geri püskürtülmesinde işlevli olacaktır.³

Öngörü ve tasarım

Feodaller "uhrevi" bir ideoloji olarak din, burjuvazi "dünyevi" bir ideoloji olarak hukuk ile dünyayı anlamlandırmaya

² Bilinen hikayedir. Öğretmen sınıfta çocuklara sorar: "Tanrı nerede?" Cevap: "Her yerde!" Öğretmen emreder: "Şeker isteyin!" Çocuklar şeker ister. Verilmez. Öğretmen, arkasında sakladığı şekeri çocuklara dağıtır. Tanrı yoktur!

³ Böyle bir ihtiyaç kendini her alanda gösteriyor. Musa Sala, *Teori ve Politika*'nın 10. sayısında, Marksistlerle ütopyik sosyalistler arasında ayrım halkalarını yakalamaya çalıştığı yazısında, "sosyalizm kurgusu" terimini ayrım gözetmeden kullandı.

çalışırken, ütopyik sosyalistler, ezilenler ideolojisi olarak "sosyalizm"i ileri sürüyorlardı. Varolana tepki, adalet, eşitlik ve hak talepleri üzerinden yürüyordu. Olması gereken de, ezilenler adına olumsuzlukların aynı temalarla reddedildiği, ortadan kalktığına düşünülmesi, gelecek içinde tasarlanıyordu.

Marksizm ise, "toplum"u bilgi nesnesi edinen bir bilimin, tarih biliminin kapılarını aralıyordu. Marksist tarih bilimi, kapitalist üretim tarzının bilimsel eleştirisi ile tarihselliğinin kanıtlanması ve sınıfsız ve sömürsüz bir toplum öngörüsü üzerine kuruludur.⁴ Marksist bilimin sınıfsız ve sömürsüz bir toplum öngörüsü, felsefi ve ideolojik karakterli soyut bir tasarım değildir. Geleceğin toplumunu "hak", "adalet" gibi, hukuki ve kötünün yerine iyinin önerilmesi gibi ahlaki temalar üzerinden, erekselci biçimde tasarlamaz. Bilgi nesnesinde bir gerçeklik olarak "geleceğin" toplumunu nedensellik ilişkileri içinde zorunlu olarak öngörür.

Marx, "gelecek" toplumu (komünist) en genel tanımıyla vermiştir: Sınıfsızlık, sömürüye dayanmayan toplumsal üretim, gereksinmeye dayanan tüketim.⁵

Tarihsellik, zorunluluk ve devrim

Marksist tarih bilimi, zorunluluğu sadece "gelecek" toplum öngörüsü olarak, kapitalizmden sonra komünizmin gelmesi anlamında değil; bilgi nesnesinde tanımlanmış bilinen bütün toplumsal formasyonlar için bir zorunluluk olarak açıklar.

⁴ "Tarih bilimi açısından, kapitalizmle komünizm arasında zamansal/zaman-kavramsal/epistemolojik bir statü farkı yoktur. Kapitalizm ne kadar gerçekse komünizm de o kadar gerçektir. Kapitalizmin ontolojik bir gerçek olması ve komünizmin olmaması, tarihsel zaman kavramının içeriği açısından dışsal-birer etkindir." Metin Kayaoğlu, "Geçmiş-Bugün-Gelecek Diyalektiğine Reddiye", *Teori ve Politika/14*, s. 43.

⁵ Marx'ın gelecek toplum öngörüsünü ete kemiğe büründürmediği yönünde, Musa Sala'nın (a.g.y., s. 89) ve Metin Kayaoğlu'nun yazılarında alıntifandığı gibi olumsuzlama yapılmış, Sorel ise pozitif bir değerlendirme yapmıştır: "Geleceğin ekonomik düzeninin teorik bir tahlilini yapmak, buna temel olması gereken üretim şartlarının ideolojik üstyapısını önceden inşa etmeye kalkışmaktır; dolayısıyla bu tür hiçbir girişim Marksist olmayacaktır." (Akt. E. H. Carr, *Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi- 2*, Çev.: Orhan Suda, Metis Yay., s. 13)

Burjuva kuramsal ideolojiler ise, toplumu hukukilik temelinde, "sözleşme" hukuki nosyonu ile açıklarlar. Engels ve Kautsky birlikte durumu şöyle açıklıyorlar: "*Hukuki dünya görüşü*", teolojik dünya görüşünün dünyevi hale getirilmesi idi. Dogmanın, tanrısal hukukun yerini insansal hukuk, kilisenin yerini de devlet aldı. Eskiden, kilise tarafından bir yaptırıma bağlandığı için kilise ve dogma tarafından yaratılmış sanılan ekonomik ve sosyal ilişkiler, şimdi de hukuka dayanan ve devlet tarafından yaratılan ilişkiler olarak düşünülüyordu.⁶

Marksizmin bütün toplumsal formasyonları tarihsel bir zorunluluk olarak görmesi, onun sınıf mücadelesi ve devrimci politik aksiyonu ile çelişir mi?

Bu konu, Marx'ın Ekonomi Politığın Eleştirisine Katkı'nın önsözündeki, "*içerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce, bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan, asla gelip yerlerini almazlar*" şeklindeki ünlü sözü delil gösterilerek, Marksizmdaki devrimciliğin reddi için kullanılmıştır.

Marx, hemen arkasından burjuva üretim ilişkilerinin geçiciliğinden bahseder ve "burjuva toplumun bağrında gelişen üretici güçler, aynı zamanda, bu karşıtlığı çözüme bağlayacak maddi koşulları yaratırlar" diyerek sözü bitirir.

Zorunluluk da, öngörü gibi bilgi nesnesinde tanımlanan bir zorunluluktur. Zorunluluğu, gerçek gerçek içinde ve politik bir ifade olarak ele almak, politikayı ya zorunlu olanı gerçekleştirme yolunda bir teknik araç olarak anlamaya, ya da zorunlu olanı etkileyemeyeceğinden redde götürür.

Marksizmin zorunlu olarak kapitalizmin sona ereceği ve komünizmin geleceği öngörüsü, belirli bir tarihsel momentte, devrimin bir zorunluluk olarak tezahür edeceği anlamına gelmez. Politika bileşenine, devrimi, bir bilimsel kılavuz eşliğinde, bilimin öngördüğü bir tarihsel zorunluluk olarak yerine getirmesi işlevi yüklenemez.

Politika bir tarihsel momentte yalnızdır. Ne bilimsel veriler ışığında eski toplumu yıkabilir, ne de eski toplumun

⁶ Engels/Kautsky, "Hukukçu Sosyalizmi", Marx/Engels, **Devlet ve Hukuk Üzerine**, Der. ve Çev.: Rona Serozan, May Yay., İstanbul 1977, s. 164.

yıkılmasından sonra (devrimi takiben) bilimsel veriler ışığında, bilimsel bir toplum kurabilir. Politika gerçek toplum içinde, gerçek bir güç ilişkileri içinde gerçekleşir.

Ekim Devrimine, iki eğilimin aynı argümanlarla karşı çıkması veya onaylaması iyi bir tarihsel örnektir. Bir eğilim, Rusya'da kapitalist ekonomik ilişkilerin henüz tam gelişmediği bu nedenle devrimin zamanının gelmediğini, Marksizmin "bilimsel" başyapıtına dayanarak iddia ediyor ve olumsuzluyor; diğer eğilim, Ekim Devriminin, "tarihsel maddeciliğin yasalarının sanılabileceği ve sanıldığı kadar katı olmadığına tanıklık ettiğini" söyleyerek selamlıyordu.

Hukukilik ve meşruluk

Tarih bilimi, bilgi nesnesindeki zorunluluk, belirleme anlayışı ve toplum öngörüsünü ortaya koyar. Bilgi nesnesi olarak toplumda, hukukilik, meşruluk (yasallığı aşan anlamda) dayanakları aramaz.

Engels, Kautsky ile birlikte yazdığı, yukarıda bahsolunan makalesinde Marx'ın belli üretim tarzlarının tarihsel zorunluluğunu kabul ettiğini belirtirken, meşruluk sorununu da yanlış biçimde Marx'a atfetmektedir:

*"Marx, tarihsel zorunluluğu, yani antik köle sahiplerinin, ortaçağ feodal beylerinin vb. meşruluklarını, kayıtlı bir tarihsel kesit için, insan gelişmesinin manivelası olarak kavrar. Böyle yapmakla, aynı zamanda, emek ürünlerinin başkaları tarafından sahiplenilmesinin ve emeğin sömürülmesinin geçici bir süre için tarihsel meşruluğunu da kabul etmiş olur. Ne var ki Marx, aynı zamanda, bu tarihsel haklılığın günümüzde ortadan kalktığını kanıtlamakla kalmayıp, sömürünün şu veya bu biçimde süregelmesinin artık toplumsal gelişmeyi destekleyecek yerde bu gelişmeyi günbegün daha fazla kösteklediğini ve gitgide daha şiddetli çatışmalara sürüklediğini de kanıtlar."*⁷

Bir üretim tarzının, üretici güçlerin gelişkinlik durumu ve buna uygun üretim ilişkilerinin kurulması bağlamında zorunlu kabul edilmesinin, o üretim tarzının meşruluğu ile ilgisi yoktur. Meşruluk mevcut bir fiili durumda, belirli konjonktürel şartlarda, politik güç ilişkileri içinde ortaya çıkan bir durumdur. Bir kölenin ayaklanması, köle sahiplerinin düzeninde meşru değildir, köle emeğinin sömürülmesi meşrudur. Ta ki yeni bir üretim tarzına kadar.

⁷ Engels/Kautsky, "Hukukçu ..", a.g.e., s. 175.

Marx, bilgi nesnesinde çeşitli toplumsal formasyonları ve üretim tarzlarını analiz etmiş, üretici güçlerdeki gelişmelerin zorunlu olarak yeni üretim tarzlarının ortaya çıkmasını sağladığını ortaya koymuştur.

Bir toplumsal formasyonun, üretici güçlerin gelişkinlik durumuna göre zorunlu olduğunu ifade etmek başka, o toplumsal formasyondaki üretim ilişkilerinin ve siyasi ve hukuki üstyapının, yönetim ilişkilerinin meşruluğunu kabul etmek başkadır. Birisi bilim alanında, diğeri ideoloji alanında kalır.

Marx'ın birçok yazısında burjuva egemenlik ilişkilerinin adaletsizliğinden bahsettiği iyi bilinmelidir. Marx'ta ve Marksizmde bilimsel olanla politik olanın dikkatli bir ayrıma tabi tutulması zorunluluktur.

Öz ve görünüş

Marksizmin, maddi üretim ilişkilerinin, üstyapı ögelerini belirlediği şeklindeki temel (bilimsel) önermesi ile politik Marksizmin devrimci politik argümanları arasında arasında bir çelişkinin varlığı iddiaları arasında yaşanan gerilim, nasıl bir teorik duruşla inceleme konusu yapılabilir? Başka bir deyişle, bilim-politika, bilim-ideoloji karşıtlığı gerçek bir teorik sorun mudur?

Marksizmde ayrımların gündeme getirildiği her yerde, felsefi bir müdahalenin izleri görülmektedir. Öz-görünüş diyalektiği bunlardan biridir. Bilimsel kavram çiftleri başka bir alana taşınarak, altyapı öz'e, üstyapı görünüş'e indirgenir. Zorunluluk öz'de kendini gösterirken, özgürlük görünüş'te işlevli hale getirilir.

Bilim iddiası, pozitivism suçlamaları karşısında nasıl savunulabilir? Bugün için elimizdeki tek argüman bilgi nesnesi-gerçek nesne ayrımıdır ve bu ayrım ısrarla savunulmalıdır; epistemoloji - ontoloji ayrımıdır ve, epistemolojinin ontolojiyi, ontolojinin de epistemolojiyi içermediği ilk elde kabul edilmelidir.

Felsefenin reddi mi? Ayrımlarla temellenen her çabanın karşısında, altyapı ile üstyapı arasında öz-görünüş ayrımını temel alan, altyapıyı zorunluluk ve üstyapıyı irade alanı olarak tanımlayan, çift ontolojiye yol açan felsefi müdahale biçimlerinin reddi anlamında evet.

Marksizmin bir siyaset ve hukuk teorisinin olmadığı, Marksist teorisinin bu alanda bir boşluk içerdiği ileri sürülmüştür. Doğrudur. Buna hak veren Marksistler bir siyaset ve hukuk teorisi oluşturma çabası içinde olmuşlardır.

Önce Engels, hukukun giderek ekonomik temeli daha az yansıttığını ve *hukuki üstyapının bağımsızlık kazandığını, daha da yüksek, yani kendi maddi ekonomik temellerinden, daha da uzaklaşmış ideolojiler(in), felsefe ve din biçimini al(dığı)nı) ifade etti*⁸ ama yine de bağlantının devam ettiğini söyledi.

Lukacs, hukuku biçim, ekonomiyi içerik olarak görmekle yetinmiyor, hukuki biçime zümrelerin bilinci açısından çok büyük ve doğrudan belirleyici bir rol atfediyor.⁹

Öz görünüş ayrımı yapıldığında altyapı öze ilişkin, üstyapı görünüşe ilişkin ayrı ve bağımsız felsefi kategoriler haline geliyor ve ikisi için de ayrı işleyiş ve ontolojik dünyalar ortaya çıkıyor.

---

⁸ Her özel durumda, ekonomik olgular, yasa biçiminde onaylanmak için hukuksal konular biçimini almak zorunda olduklarından, ve aynı zamanda, daha önceden yürürlükte olan bütün hukuk sistemini hesaba katmak gerektiğinden, hukuksal biçim, her şey olmak, ekonomik içerik ise hiçbir şey olmamak durumundadır. Kamu hukuku ve özel hukuk, kendi bağımsız tarihsel gelişmeleri olan, kendi başlarına sistemli bir açıklamaya elverişli ve bütün iç çelişkilerin tutarlı bir biçimde elenmiş olmaları nedeniyle böyle sistemli bir açıklamadan vazgeçmeyen özerk alanlar olarak ele alınırlar.

Daha da yüksek, yani kendi maddi ekonomik temellerinden daha da uzaklaşmış ideolojiler, felsefe ve din biçimini alırlar. Burada, tasarımların kendi maddi varlık koşulları ile bağlantısı, aracı halkalar yüzünden, gittikçe daha karmaşık, gittikçe daha karanlık bir durum alır. Ama gene de bu bağlantı vardır." (Engels, **Ludwig Furbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**, Çev.: Sevim Belli, Sol Yay., Ankara 1992, s. 53.)

⁹ "Hukuksal biçim ile ekonomik içerik arasındaki ... uzlaşmazlığa rağmen hukuksal (yani ayrıcalıklar yaratan) biçim, parçalanmakta olan zümrelerin bilinci açısından çok büyük ve çoğu kez de doğrudan belirleyici bir rol oynuyor." (Lukacs, **Tarih ve Sınıf Bilinci**, Çev.: Yılmaz Öner, Belge yay., İstanbul 1998, s.126-27)

Kayaoğlu'nun daha önce ileri sürdüğü gibi¹⁰, altyapı-üstyapı ilişkileri üzerine, öz-görünüş, zorunluluk-özgürlük ikilemleri terk edilmelidir.

Üretim ilişkilerinin yeniden üretimi

Belirli bir toplumsal formasyonda toplumsal üretim ilişkilerinin yeniden üretimi nasıl gerçekleşir? Kapitalist üretim süreci (artı değer üretimi, sınai üretim) ile kapitalist üretim tarzındaki toplumsal ilişkiler birbirinden ayrılabilir mi? Ya da ayrı işleyiş mekanizmalarına mı sahiptirler?

Marx, değişik pasajlarda, kapitalist üretim sürecinde basit yeniden üretim, genişletilmiş yeniden üretim ve üretim ilişkilerinin yeniden üretimi üzerine saptamalar yapmıştır. Marx'ın bu konuda da belirleme anlayışını sürdürdüğü söylenebilir. İki alıntıyı uzun olmasına rağmen almakta yarar var.

"...Kapitalist üretim süreci, kendi iç bağıntısı içerisinde ya da bir yeniden üretim süreci olarak düşünüldüğünde, yalnız meta üretmekle, artı-değer üretmekle kalmıyor aynı zamanda kapitalist ile ücretli işçi arasındaki toplumsal ilişkiyi de üretiyor ve yeniden üretiyor."¹¹

"Ödenmemiş artı-emeğin doğrudan üreticilerden çekilip alınmasının özel iktisadi biçimi, doğrudan üretimin kendisinden doğan ve kendisi de belirleyici bir öge olarak onu etkileyen, yönetenler ile yönetilenlerin ilişkisini belirler. Ama bunun üzerine de, üretim ilişkilerinin kendilerinden doğan iktisadi topluluğun tüm oluşumu, böylece de aynı zamanda onun özel siyasal biçimi yerleşmiştir. Tüm toplumsal yapının ve onunla birlikte egemenlik ve bağımlılık ilişkisinin siyasal biçiminin, kısacası, buna uygun düşen özel devlet biçiminin, en içteki sınırı, gizli temelini açığa vuran şey, her zaman, üretim koşullarına sahip olanlar ile doğrudan üreticiler arasındaki ilişkidir - bu, her zaman, doğal olarak, emek yöntemlerinin gelişmesinde belli bir aşamaya ve böylece de onun toplumsal üretkenliğine uygun düşen bir ilişkidir.(abç) Bu, aynı iktisadi temel - esas koşulları açısından aynı- sayısız farklı deneysel durumlar, doğal çevre, ırksal ilişkiler, dışsal tarihsel etkiler vb. yüzünden, yalnızca deneysel olarak verilen koşulların

¹⁰ Metin Kayaoğlu, "Marksizmde Belirleme Anlayışı Korunmalı mı?", *Teori ve Politika/9*, Ankara 1998, s.30.

¹¹ Marx, *Kapital C.1*, Çev.: Alaattin Bilgi, Sol Yay., Ankara 1993, s. 594.

tahlili ile anlaşılabilen görünüşteki sonsuz değişmeler ve nüanslar göstermesini engellemez."¹²

"Her zaman olduğu gibi, burada da, mevcut düzeni yasa olarak onaylamak ve onun, kullanım ve gelenek ile gelen sınırlarını yasal olarak yerleştirmek toplumun yönetici kesmin çıkarınadır. Bu arada şunu belirtelim, her şey bir yana, bu, mevcut düzenin temelinin ve esas ilişkilerinin sürekli yeniden-üretimi, zaman içinde, ayarlı ve düzenli bir biçime bürünür bürünmez(abç), kendiliğinden olur. Ve böyle bir ayar ve düzenin kendisi, toplumsal istikrara ve salt rastlantı ve keyfilikten bağımsızlığa kavuşacak olan her üretim tarzının ve bu yüzden de salt keyfilik ve salt raslantıdan nispi özgürlüğünün biçimidir."¹³

Althusser, üretim ilişkilerinin yeniden üretiminin, büyük bir bölümünde, hukuki-siyasal ve ideolojik üstyapı ile sağlandığını söylerken, maddi üretim sürecinin üretim ilişkilerinin yeniden üretimine katkısını bir dipnotla vermeye yetiniyordu.¹⁴

Kapitalist üretim tarzının uzlaşmaz sınıf çelişkilerini ihtiva ettiği şeklindeki Marksist analiz, üst yapının zorunluluğunun açıklanmasında ve belirleme anlayışının geri çekilmesinde etkili olmuştur. Althusser, buna bağlı olarak, sınıflı toplumlarda devlet-hukuk-ideoloji üçlüsünün zorunlu ve gerekli olduğunu söylüyordu. Metin Çulhaoğlu, bu nedenle mutlak bir belirleme değil, alan ve sınır çizimi olabileceğini söylüyor¹⁵. Ayrımlar üzerinden değil, işlevsel kılınarak ilişkilendirme yoluyla gidiliyor. Üstyapılar teorisi amaçlanıyor.

¹² Marx, **Kapital C.3**, Çev. Alaattin Bilgi, Sol Yay., Ankara 1997, s. 695.

¹³ **A.g.e.**, s. 697.

¹⁴ Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, Çev.: Yusuf Alp/Mahmut Özışık, İletişim Yay., İstanbul 1994, s. 38.

¹⁵ "Belirlemenin ikinci düzlemi diyebileceğimiz üretim tarzı-üstyapı ilişkilerinde de, mutlak bir belirleme değil, bir alan ve sınır çizimi söz konusudur. Örneğin, kapitalist üretim tarzının varlığı çeşitli hukuksal üstyapılara temel olabilir. Ama K.Ü.T.'nin egemen olduğu hiçbir ülke, özel mülkiyetin çeşitli biçimlerde güvence altına alındığı bir hukuksal üstyapı olmadan edemez. Keza, içerebildiği çeşitliliklere karşın, kültürel üstyapı da kendini verili üretim tarzına şöyle ya da böyle uydurmak zorundadır." (Metin Çulhaoğlu, **Binyıl Eşiğinde Marksizm ve Türkiye Solu**, Sarmal Yay., İstanbul 1997, s.295)

Devam edilirse altyapı için ayrı teori (bilim), üstyapı için ayrı teori (politika ve devlet teorisi) inşa edilecektir. Devrim, üstyapının ele geçirilmesi yoluyla, altyapıda zorunluluğun gerçekleşmesini (uzlaşmaz çelişki nedeniyle) sağlamış olacaktır.

Üstyapının bağımsızlığı iddiaları

Aynı üretim tarzının hakim olduğu ülkelerde, "farklı" ve çeşitli üstyapıların ortaya çıkabileceği; kapitalizm öncesi toplumlarda belirleyici, nesnel ekonomik kategorilerin olmadığı, olamadığı yönündeki "tespitler", üstyapının bağımsızlığı (bazen görelî) iddialarını güçlendirdi.

Toplum-içi öğelerin birbirlerine daha gevşek bağılılıkları nedeniyle, burada zümreleşmeyi, ayrıcalıkları vb. Meydana getiren devlet-kaynaklı hukuksal biçimlerin hem nesnel hem öznal düzeyde, kapitalizmde olduğundan bambaşka işlevleri vardır. Bu biçimler orada salt ekonomik işlev gören bağıntıların sabitleştirilmesi anlamına gelir. Öyle ki hukuksal biçimler çoğu kez biçim ve içerik olarak değişmeksizin, değişik ekonomik yapıların hesabına katkıda bulunabilirler..

"Buna karşılık kapitalizm-öncesi toplumlarda hukuksal biçimler ekonomik ilişkiler bağlamına yasa-koyucu olarak müdahale etmek zorunda kalıyor.. Burada hukuksal biçimlerle ortaya çıkan, yeniden bu biçimlerin kalıbına dökülen salt ekonomik kategoriler yok –ki Marx'a göre ekonomik kategoriler "yaşamsal olgu veya varlık (Dasein) biçimleri, bu varlığın determinantları" idi-. Oysa ekonomik ve hukuksal kategoriler pratik (nesnel) olup içeriklerine göre birbirlerinden kopmaz şekilde içiçe girmişlerdir (toprak rantı, vergi, kölelik gibi biraz önce sözünü ettiğimiz örnekleri hatırlayalım). Ekonomi –Hegel'in diliyle söylersek– "kendi başına olma" aşamasına nesnel olarak da ulaşamadı. İşte bu nedendir ki böyle bir toplumun içinde, bütün toplumsal bağıntı veya ilişkilerin ekonomik temellerini bilinç düzeyine çıkarma imkanı veren bir konum olamaz.¹⁶

Marx yukarıda alıntıladığımız metinlerinde ve başka yerlerde de farkındaydı; aynı ekonomik temel, sayısız farklı deneyimsel durumlar, doğal çevre, ırksal ilişkiler, dışsal tarihsel etkiler yüzünden (ki her biri dışsal etkilerdir) üstyapıda sonsuz değişimler ve nüans farklılıkları gösterebileceğini söylemişti.

¹⁶ Lukacs, a.g.e., s.125-126

Marx, üstyapı öğelerinin de altyapı üzerinde etkide bulunabileceğini söyledi. Ama bundan, hiçbir zaman üstyapının görelî veya kısmî bağımsızlığını öneren, ya da belirleme ilişkisini tersine çeviren sonuçlar çıkarmadı.

Nedensel ve zorunlulukçu bir bilim ve bilgi nesnesinde belirleme anlayışı Marksizm için temel önemdedir. Bunun karşısında bağımsızlık ve özerklik talebinde bulunan, bilgi nesnesinin bir veçhesi olan üstyapı değil, idealizm temelli burjuva ideolojileridir.

Niyazi Öktem, 20. yüzyılın ide ve madde ağırlıklı uzlaşmalar çağı olduğunu iddia ediyor ve "*klasik bilgi kuramı çatışması(nın) ya nesneden ya da öznenen yolal(dığını); fenomenoloji(nin), bu iki görüşü uzlaştırıp, nesneyle özneyi biraraya getirme savını ileri sür(düğünü); böylece bilgi kuramında yepyeni bir aşamaya geçil(ip), Kant'ın yapmak istediği(nin) gerçekleştiril(düğünü); bu yeni yöntemle evrensel, tümel, sağlam, apaçık bilgi kurulaca(ğını); bilim adamı(nın) değişken olaylarla, değişmez tümellik arasındaki ilişkiyi kavrayaca(ğını)*" ileri sürüyor.¹⁷

Fenomenoloji, materyalizm ile idealizm arasında bir eklemlenme öneriyor. Bilgi kuramında yeni değil, Hegelci tez-antitez-sentez şeması çok kullanıldı. Fizikte görelilik, toplumbilimde sosyolojizm, siyaset bilminde çoğulculuk, hukukta sosyolojik hukuk anlayışı. Her biri materyalizme karşı idealizmin yeni yüz ve yeni silahlarla saldırısı değil mi?

Dahası var. Marksizm içi kabul edilen teorik eğilimler, bütün bunlardan etkilenmiyor mu?

Dışsal saldırılara karşı Marksizmin hiç değilse siper edebileceği göğsü var.

¹⁷ Niyazi Öktem, **Fenomenoloji ve Hukuk**, Üçdal Yay., İstanbul 1982, s. 48.